

فصلنامه مطالعات نوین بانکی

ISSN : 2645-5420

شماره مجوز: ۸۳۲۸۹ ((شماره سیزدهم-زمستان ۱۴۰۰))

بررسی تأثیر تحریم‌های بین‌المللی بر ناهنجاری‌های نقدی و پولشویی در شرکت‌های ایرانی

(تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۰۸/۰۲، تاریخ تصویب ۱۴۰۰/۱۲/۲۰)

هادی ملک^۱

دانشجوی کارشناسی ارشد رشته حقوق مالی - اقتصادی

چکیده

تحریم‌های بین‌المللی که اشکال خاصی را در بر می‌گیرند، می‌توانند به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر گرایش افراد به ارتکاب جرائم بالاخص جرائم مالی و اقتصادی موثر باشند. پول شویی یک فعالیت غیرقانونی است که در طی انجام آن، عواید و درآمدهای ناشی از اعمال خلاف قانون، مشروعیت می‌یابد. به عبارت دیگر پولهای کثیف ناشی از اعمال خلاف به پول-های تمیز تبدیل گردیده و در بدنه اقتصاد جایگزین می‌شود. این عمل، یک روش معمول و منطقی برای بدست آوردن سود از فعالیت‌های غیرقانونی برای مجرمان می‌باشد. هدف از این پژوهش بررسی تأثیر تحریم‌های بین‌المللی بر ناهنجاری‌های نقدی و پولشویی در شرکت‌های ایرانی می‌باشد. با توجه به نتایج پژوهش تحریم‌ها موجب ارتقای فساد شده و راه حل مبارزه با آن افزایش شفافیت، حذف انحصارات و افزایش رقابت پذیری رعایت حقوق مالکیت بخش خصوصی، حکمرانی خوب می‌باشد.

واژگان کلیدی: پولشویی، تحریم اقتصادی، تحریم بین‌المللی، فساد مالی، ناهنجاری نقدی

^۱ hadi.malek ۶۹۴@gmail.com

مقدمه

تحریم‌های بین‌المللی به عنوان یکی از اشکال سلاح‌های اقتصادی که در اختیار سیاستمداران و صاحبان قدرت قرار گرفته است، می‌توانند ابزاری به منظور اعمال فشار به کشورهای تحریم‌شونده و از بین بردن فرآیند توسعه و ایجاد مشکلات عدیده برای جامعه باشند. تحریم از گذشته تا به امروز از جمله ابزارهایی بوده که در روابط بین‌ملتها برای تشویق یا تنبیه یا تعدیل رفتار طرف مقابل مورد استفاده قرار گرفته است، این ابزار با عنوان سیاست باتون نیز شناخته شده است. تحریم‌های بین‌المللی که اشکال خاصی را در بر می‌گیرند، می‌توانند به صورت مستقیم و غیر مستقیم بر گرایش افراد به ارتکاب جرائم بالاخص جرائم مالی و اقتصادی موثر باشند (معتدینیا، ۱۴۰۰) همانگونه که مبین است در هنگام تحریم به دلیل شرایط ویژه‌ای که وجود دارد، لاجرم موقعیت فساد را شکل می‌گیرد و اشخاص حقیقی و حقوقی برای دستیابی به نیازهای خود ممکن است رفتارهای مجرمانه‌ای را مرتکب بشوند. در این خصوص بایستی توجه نمود بخش اعظمی از تولید ناخالص ملی کشور به واسطه نیاز به مراودات تجاری و سرمایه‌گذاری بین‌المللی تحت تاثیر تحریم واقع خواهد شد (آردم، ۱۴۰۰)، اعمال تحریم بر یک کشور موجب می‌شود آن کشور در امر مبادلات بانکی و اقتصادی دچار مشکلات فراوان شده و در صدد دور زدن تحریم‌ها برآید که این امر نیز متعاقباً می‌تواند فساد را باشد (بوگال^۱ و همکاران، ۲۰۱۹). تحریم‌های بین‌المللی به صورت مستقیم می‌تواند بسترهایی را برای ارتکاب جرائم مالی و اقتصادی فراهم نماید، فرضاً در شرایط کنونی که دولت برای تامین بودجه خود نیاز به سرمایه دارد، محیطی را فراهم می‌آورد که اشخاص به سرمایه‌گذاری و شرکت در بازار سرمایه بپردازند، به عنوان مثال در بازار بورس

^۱ Bhogal

سرمایه گذاری نمایند در چنین شرایطی این احتمال وجود دارد که در صورت عدم وجود سازوکارهای نظارتی ارتکاب جرایم مختص به این بازار افزایش پیدا نماید، یا فرضاً در شرایط تحریم امکان تهیه برخی اقلام بهداشتی و دارویی وجود ندارد لذا برخی از این فرصت استفاده می کنند و با هدف کسب درآمد بالا به احتکار لوازم بهداشتی و دارویی می پردازند که این مورد در ایام کرونا به وفور دیده گردید (زعیم باشی، ۱۳۹۷). همچنین تحریم های بین المللی می توانند به صورت غیر مستقیم بر گرایش اشخاص به بزهکاری نیز موثر باشند، به این صورت که در شرایط تحریم میزان فقر، شکاف طبقاتی و بیکاری و امثالهم افزایش پیدا می نماید و این شرایط می تواند موجب گرایش اشخاص به سمت جرایم مالی و اقتصادی گردد، که در قالب نظریات جرم شناختی نیز قابل بررسی است. با لحاظ این امر که تحریم های بین المللی در وقوع جرایم مالی و اقتصادی موثر هستند لکن بایستی از آموزه های پیشگیری (اعم از فرد مدار و موقعیت مدار) استفاده نمود تا جرایم مالی و اقتصادی ناشی از تحریم را کاهش داد، شاید عمده راهکارهایی که برای پیشگیری مورد توجه قرار می گیرد. استفاده از مذاکره، آموزه های اقتصاد مقاومتی و جرم زدایی است، البته که این موارد هیچ کدام به صورت مطلق پیش گیرنده نیستند و بایستی به عوامل دیگر نیز عنایت نمود (فلاحی و همکاران، ۱۳۹۸). در این خصوص به نظر می رسد که سیاست های پیشگیرانه مناسبی توسط نهادهای ذیربط اتخاذ نگردیده است و راهکارهایی برای عدم گرایش اشخاص به چنین رفتارهای مجرمانه تعیین نشده است، شاید افزایش جرایم اقتصادی از دوران شدت تحریم های بین المللی علیه کشور و همچنین تشکیل مجتمع ویژه رسیدگی به جرائم اقتصادی نشان دهنده این امر باشد. با توجه به مطالب ذکر شده این مقاله بر آن است تا به این پرسش پاسخ دهد که تحریم های بین المللی بر ناهنجاری های نقدی و پولشویی در شرکت های ایرانی چه تأثیری دارد؟

بخش اول: مبانی نظری

مفهوم پول شویی در یک تعریف کلی، "پول شویی" یا "تطهیر پول های کثیف"، فرآیندی است که طی آن شکل، مبدأ و مشخصات پول های آلوده حاصل از معاملات غیرقانونی نظیر تجارت مواد مخدر، جرایم سازمان یافته، تروریسم و نظایر آن تغییر می یابد و صورت قانونی به خود می گیرد. بر اساس ماده یک دستورالعمل اروپایی مصوب مارس ۱۹۹۰، پدیده پول شویی به این شرح تعریف شده است: تبدیل یا انتقال یک دارایی، با هدف پنهان کردن منشأ غیرقانونی آن دارایی یا کمک به هر شخصی که با چنین جرایمی سر و کار دارد. خانه های ماشینی ایالات متحده در دهه ۱۹۳۰ برمی گردد که ناشی از کسب و کارهای سران مافیایی بود. در مقابل برخی معتقدند که وجه تسمیه این کلمه از آن جاست که پول سیاه یا غیرقانونی طی یک مجموع نقل و انتقال شسته و تمیز می شود (اوکومه^۱، ۲۰۲۱). در هر حال، پول شویی اصطلاحی است که نخستین بار در جریان رسوایی «واترگیت» در سال ۱۹۷۳ پدیدار گردید و در یک چارچوب حقوقی و قانونی برای اولین بار در سال ۱۹۸۲ در دادگاهی در امریکا مطرح شد و پس از آن در سطح گسترده ای به کار رفت و این جرم را به شرح ذیل تعریف گروه کاری مبارزه با پول شویی کاربرد متداولی در سطح جهان یافت می کند (استادزاد، ۱۳۹۸):

الف) تحصیل، تملک، نگهداری، تصرف یا استفاده از عواید حاصل از جرم با علم به این که به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم به دست آمده باشد.

^۱ Ekwueme

ب) تبدیل، مبادله یا انتقال عواید حاصل از جرم به منظور پنهان کردن منشأ غیرقانونی آن با علم به این که عواید آن به طور مستقیم یا غیرمستقیم در نتیجه ارتکاب جرم ناشی شده اند و نیز کمک به مرتکب این جرم، به نحوی که مشمول آثار و تبعات قانونی ارتکاب آن نگردد.

ج) اخفا، پنهان و یا کتمان کردن ماهیت واقعی، منشأ، محل، نقل و انتقال، جابه جایی یا مالکیت عواید حاصل از جرم که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به آن برمی گردد و نتیجه آن تلقی می شود. به طور کلی، جرایم منشأ پول شویی در ایران عبارتند از قاچاق مواد مخدر و مشروبات الکلی، قاچاق کالا، گریز از مالیات، معاملات متکی به اطلاعات درونی یا محرمانه، اخاذی، ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری، سرقت، آدم ربایی، قتل و جنایت، قمار، ربا، فحشا.

بخش دوم: آثار پدیده پول شویی

واضح است که فعالیت هایی همانند پول شویی، نهادهای بخش مالی را که برای رشد اقتصادی (به ویژه برای کشورهای در حال توسعه) مهم و حیاتی هستند، با اضمحلال روبه رو می کند و با کاهش بهره وری در بخش حقیقی از طریق غیربهرینه کردن تخصیص منابع، تشویق فعالیت های جنایی و فسادهای اداری، رشد اقتصادی را کاهش می دهد. همچنین، پول شویی می تواند به صورت بسیار محسوس ترکیب تولیدات یک سیستم اقتصادی را تحت تأثیر قرار داده و در نتیجه بر بخش خارجی اقتصاد (تجارت بین المللی، جریان سرمایه و نرخ ارز) مؤثر واقع شود و از این طریق، توسعه اقتصادی را در بلندمدت تحت سلطه خود قرار دهد. از طرف دیگر، رشد پول شویی در غالب فعالیت های زیرزمینی به علت عدم ثبت در تولید ناخالص ملی کشور، سیاست های اقتصادی را تحت تأثیر قرار خواهد داد زیرا نداشتن آمارهای صحیح از تولید ناخالص ملی مسلماً باعث تغییر سیاست های پولی و مالی دولت ها می شود اگر چه ثبت این جرایم در ترازها سبب پیچیده تر شدن آنها و در نتیجه

دشوار شدن مدیریت دولت بر سیاست‌ها خواهد گردید (یاری و همکاران، ۱۴۰۰). از دیگر آثار مهم و زیان بار پول شویی، کاهش درآمدهای دولت است که به صورت غیرمستقیم به اشخاصی که مالیات خود را صادقانه پرداخت می‌کنند، لطمه وارد می‌کند. علاوه بر این، پول شویی گردش مالیات را با مشکل مواجه می‌سازد. اخلال و بی‌ثباتی در اقتصاد، کاهش سیاست‌های دولت بر سیاست‌های اقتصادی، تغییر جهت سرمایه‌گذاری‌ها، خروج سرمایه از کشور، تضعیف بخش خصوصی، تضعیف امنیت ملی، تضعیف یکپارچگی و تمامیت بازارهای مالی، تأثیر معکوس بر نرخ بهره و ارز، افزایش ریسک اعتباری، ایجاد مانع برای خصوصی سازی و... را به همراه می‌آورد و به طور خلاصه، پول شویی و دیگر جرایم مالی ممکن است به تغییرات مبهم و غیر قابل توجیه در تقاضای پول و نوسانات شدید در جریان‌های سرمایه، نرخ ارز و نرخ بهره منجر شود (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۴). ماهیت غیر قابل پیش‌بینی پول شویی همراه با کاهش کنترل دولت بر سیاست‌های اقتصادی، دستیابی به سیاست‌های صحیح و کارآمد اقتصادی را با مشکل مواجه می‌کند. بر اساس مطالعات سازمان‌های بین‌المللی، ارتباط نزدیکی بین شاخص‌های اقتصادی با حجم و گستردگی پول شویی وجود دارد که در ادامه به برخی از این شاخص‌ها اشاره می‌شود (نظامی، ۱۳۹۵):

- ۱- هر قدر فعالیت‌های غیرقانونی در اقتصادی بیشتر باشد و هر چه جدایی مؤسسات و فعالیت آنها کمتر باشد، کشف پول شویی آنها دشوارتر می‌شود. همچنین، هر اندازه سهم جریانهای مالی غیرقانونی در کل فعالیت مؤسسات کمتر باشد، کشف پول شویی نیز دشوارتر می‌شود.

۲- هر اندازه سهم بخش خدمات نسبت به بخش تولید بالاتر باشد، امکان برقراری پول شویی در اقتصاد قویتر میشود.

۳- هرچه کاربرد چک، کارت اعتباری و ابزارهای غیرنقدی در اقتصاد کشوری بیشتر شود - به نحوی که افراد بتوانند در امور غیرقانونی دخالت کنند، کشف پدیده پول شویی دشوارتر میشود.

۴- هرچه نسبت درآمدهای قانونی به غیرقانونی که در هر اقتصاد از خارج به داخل میآید بیشتر شود، جدایی پولهای مجرمانه از پولهای پاکیزه دشوارتر می گردد.

۵- هرچه وضعیت تعارض بین فعالیتهای جانبی و مقررات ملی در مورد بازارهای پولی بدتر شود، ردیابی پول شویی سختتر می گردد.

صندوق بین المللی پول معتقد است با فرض آن که دو تا پنج درصد از محصول ناخالص داخلی ۱ جهان وجوهی باشند که در جریان پول شویی قرار می گیرند، می توان گفت حجم این پولها در جهان بین ۶۰۰ تا ۱۴۰۰ میلیارد دلار است. مطابق همین آمار، در ایران سالانه بین ۲ تا ۴ میلیارد دلار کالای قاچاق وارد کشور می گردد. اگر متوسط سود سالانه این کالاها ۲۰ درصد باشد، سالانه بین ۴۸۰۰ تا ۶۴۰۰ میلیارد ریال درآمدی که باید به خزانه عمومی پرداخت گردد، واریز نمی شود. ضمن این که در اثر این میزان قاچاق هزاران فرصت شغلی از بین می رود. این در حالی است که تنها هزینه نگهداری زندانیان مواد مخدر سالانه بالغ بر ۴۴۰ میلیارد ریال است و چنانچه هزینه های غیرمستقیم و آثار اجتماعی و بهداشتی این پدیده شوم را به آن اضافه کنیم، شاید رقم آن به ۱۰۰۰ میلیارد ریال هم برسد (رئیزی، ۱۳۹۸).

بخش سوم: نگاهی اجمالی به مراحل پول شویی

همان گونه که ذکر شد، پول شویی یک فرآیند سه مرحله ای است. برای تطهیر عواید حاصل از جرم، سه مرحله متمایز از هم استقرار و درهم آمیزی، لایه گذاری شناسایی گردیده است.

۱- مرحله استقرار (مکان یابی)

اولین مرحله از مراحل پول شویی، مرحله استقرار (مکان یابی) است. مرحله مکان یابی را باید پرخطرترین مرحله پول شویی برای مجرمان دانست زیرا در این مرحله احتمال کشف جرم بسیار زیاد است. واریز مبلغ قابل توجهی پول نقد به یک یا چند حساب در بانک، نظر بسیاری از افراد را به خود جلب خواهد نمود. یکی از متداول ترین شیوه‌هایی که پول شویان در این مرحله به کار می‌برند، استخدام افرادی است که وجوه نقد را به دفعات متعدد و به میزانی کمتر از حد تعیین شده برای گزارش دهی، به حساب های بانکی واریز کرده و عمدتاً از اسکناس های ریز یا ترکیبی از اسکناس های مختلف استفاده می‌کنند. همچنین ممکن است این افراد از بانک، چک مسافرتی یا حواله های پولی دریافت کنند. سپس جایگزینی به وسیله حواله، الکترونیکی، تبدیل یک نوع این ابزارها را در بانک هدف سپرده گذاری کنند پول یا سهام یا اوراق بهادار (و غیره) به نوعی دیگر، خرید دارایی، سفته بازی و جابه جایی انبوه، قمار و، خرید بیمه و... از روش های دیگر تطهیر پول در این مرحله است (استادیان و همکاران، ۱۳۹۸).

۲- مرحله لایه گذاری (پوشش دادن)

دومین مرحله از زنجیره پول شویی، مرحله لایه گذاری یا برهم گذاری است. در این مرحله، پول های آلوده از نهاد مالی که در آغاز مستقر شده بود، خارج شده و از طریق تعدادی از نهادهای مالی دیگر جابه جا شده و در معاملات پیچیده مورد استفاده قرار می گیرد. استفاده از کارت های اعتباری دارای ارزش بالا برای پرداخت خریدهای خارجی و واریز وجوه به بانک های ناشناخته در "بهشت مالیاتی" روش هایی است که پول شویان و فراریان مالیاتی به کار می گیرند. به طور کلی، هدف پول شویان در این مرحله آن است که شناسایی پول های کثیف توسط دولت و مأموران مالیاتی سخت تر گردد. انتقال الکترونیکی پول، انتقال پول به مؤسسات خرید، امانات، حساب های جاری و واسطه ها از دیگر روش هایی است که در این مرحله توسط پول شویان به کار می رود (استادیان و همکاران، ۱۳۹۸).

۳. مرحله درهم آمیزی (بازگرداندن)

آخرین حلقه زنجیره پول شویی، درهم آمیزی یا درهم آمیزی مجدد نام دارد. این مرحله زمانی اتفاق می افتد که بتوان پول شسته شده را برای استفاده و بدون آن که دیگر قابل شناسایی باشد، به نظام قانونی بازگرداند. وام مجدد، نکول وام، وام وثیقه ای و... از روش هایی است که در این مرحله به کار گرفته می شود. یکی دیگر از شیوه های کارآمد در این مرحله، خرید مالکیت یک بانک در بهشت های مالیاتی است. مالکیت چنین نهادهایی به پول شویان اجازه می دهد با انجام فعالیت های گوناگون تمام نشانه های پول کثیف را تغییر دهند. کارت اعتباری، خرید دارایی های مالی و فروش مجدد آنها، صادرات و واردات، ایجاد مؤسسات

مالی و... از روش هایی است که پول شویان به کار می گیرند تا بتوانند به خوبی پول های کثیف را به نظام قانونی بازگردانند (شرفی و همکاران، ۱۳۹۹).

بخش چهارم: مروری بر سابقه پدیده پول شویی در ایران

به طور کلی در هر جایی که جرم وجود داشته باشد عملیات پول شویی نیز وجود دارد یعنی پول های کثیف ناشی از جرم و جنایت وارد شبکه بانکی شده و پس از چند مرحله نقل و انتقال منشأ اولیه پول گم شده و به عبارت دیگر پول کثیف تطهیر می شود. به دلیل اطلاع کشورها از آثار زیانبار پول شویی و اقدام به تدوین قوانین و مقررات و اتخاذ تدابیر لازم جهت مبارزه با این پدیده، موجب گردیده که عواید حاصل از فعالیت های مجرمانه به منظور تطهیر به سمت کشورهای هدایت شود که سازوکارهای نظارتی آنها در بازارهای مالی ضعیف است یا تدابیری تاکنون برای برخورد با این معضل اتخاذ نکرده اند و دارای نظام اقتصادی و اداری ناسالم و ناکارآمد، نظام مالی غیرشفاف و کمبود منابع مالی می باشند. نظام اقتصادی ایران بستر مناسبی برای پول شویی است زیرا بی نظمی نظام اقتصادی ایران که به دلیل تعدد مراکز تصمیم گیری و سیاستگذاری اقتصادی، تعدد مراکز سیاستگذاری و تولید امور بازرگانی، صنعتی و عدم نظارت جامع بانک مرکزی بر گردش پولی و بازارهای مالی کشور، همگی دست به دست هم داده تا ایران نتواند از یک نظام اقتصادی تعریف شده با یک سیاستگذاری کلان اقتصادی توسعه گرا برخوردار شود تداخل نقش حاکمیتی و تصدی گری دولت (آردم، ۱۴۰۰). سیاست خودکفایی مالی نهادها و سازمان های دولتی و عمومی به تدریج شرایطی را در بخش بازرگانی خارجی کشور به وجود آورده که بخش زیادی از واردات و اسکله های تخلیه بار در مبادی ورودی کالا از نظارت گمرکات خارج می باشد. حدود ۶۲ اسکله هم چنین گسترش روزافزون مؤسسات پولی و اعتباری خارج از حوزه نظارت بانک مرکزی و وزارت

امور اقتصادی و دارایی موجب گردیده تا حاکمیت دولت بر گردش نقدینگی و بازارهای پولی و مالی کشور محدود گردد. با توجه به این وضعیت نابسامان اقتصادی، طبیعی است که در بدنه اقتصاد ملی، شکاف‌های متعددی به وجود آمده و همین شکاف‌ها بستر ساز سوءاستفاده مجرمان و خلافکاران اقتصادی شده است (نظامی، ۱۳۹۵).

به موجب اصول (۴۶ و ۴۷) قانون اساسی، کسب و کار مشروع و مالکیت خصوصی که از راه مشروع باشد محترم است. هم چنین براساس اصل (۴۹) قانون اساسی جمهوری اسلامی، «دولت مکلف است ثروت‌های ناشی از غصب، رشوه، اختلاس، سوءاستفاده از موقوفات، سوءاستفاده از مقاطعه کاری‌ها و معاملات دولتی و فروش زمین‌های موات، مباحات اصلی، دایر کردن فساد و سایر موارد غیر مشروع را گرفته و صاحب حق رد نماید و در صورت معلوم نبودن او، به بیت المال بدهد، این حکم را دولت باید با رسیدگی، تحقیق و ثبوت شرعی اجرا نماید». بنابراین، اصل (۴۹) قانون اساسی از قابلیت لازم در خصوص مبارزه با جرم پول شویی برخوردار است. در ایران تاکنون اقدام قابل توجهی در مبارزه با پول شویی صورت نگرفته است تنها اقدام مثبت در این زمینه، لایحه منع پول شویی تقدیمی دولت به مجلس شورای اسلامی است که در مجلس ششم مورد بررسی قرار گرفت. برای مبارزه با پول شویی در سطح بین المللی، منشورها و قوانینی تدوین شده که یکی از آنها پیمان نامه سال ۱۹۸۸ «وین» و قانون مبارزه با پول شویی اتحادیه اروپاست که در سال ۱۹۹۱ تصویب شد، براساس این قانون احراز هویت مشتریان در دادوستدهای بیش از ۱۵ هزار یورو و گزارش موارد مشکوک ضروری است. گفته می‌شود در صورت عدم پیوستن ایران به لایحه مبارزه با پول شویی، ایران مجبور خواهد شد برای نقدشدن اعتبارات خود در بانک‌های خارجی، هزینه‌های فراوانی انجام نماید

زیرا سیستم بانکی اروپا ممکن است به تحریم چنین کشورهایی همانند ایران اقدام نماید (عبداللهی و همکاران، ۱۳۹۴).

در شرایطی که مدیریت پولی و ارزی کشور ایران خود عرضه کننده اصلی ارز در بازار است و با فروش و تبدیل آن به ریال برای اداره کشور، منابع ریالی تأمین می‌کند و برای جلوگیری از کاهش نرخ ارز، تبدیل را در خارج انجام می‌دهد یک جریان پولی و مالی صورت می‌گیرد که منشاء شناسی پول را خدشه دار می‌کند. به تناسب جرمی که در هر کشور صورت می‌گیرد پول شویی نیز وجود دارد. به دلیل افزایش روزافزون جرائمی از قبیل قاچاق کالا و ارز، توزیع مواد مخدر، فسادهای مالی کارکنان شرکت‌ها و مؤسسات دولتی، سرقت، آدم ربایی، کلاهبرداری، رانت خواری، زمین خواری و جرائمی مانند خرید و فروش کد اقتصادی و صدور فاکتورهای تقلبی که فرار مالیاتی را موجب می‌گردد، سودهای کلانی را نصیب مجرمان می‌نماید که طبق آمارهای منتشر شده میزان پول کثیف در گردش اقتصاد ایران سالیانه حدود ۱۱ میلیارد دلار می‌باشد که به دلیل فقدان قوانین و مقررات مدون و عدم وجود ساز و کارهای نظارتی سالم و کارآمد و عدم نظارت بر نقل و انتقالات پول و آزادی سیستم بانکی موجب می‌گردد که این حجم از پول‌های کثیف به سادگی و سهولت در کشور تظهير گردد و مجرمان نیازی به خروج پول از کشور ایران نمی‌بینند (یاری و همکاران، ۱۴۰۰).

بخش پنجم: اثرگذاری اقتصاد نفتی بر افزایش فساد مالی

تولید ثروت و عدالت اجتماعی دو هدف مهم ملت‌ها هستند. اگر چه داشتن منابع طبیعی مانند نفت و درآمد آن می‌تواند دستیابی به این هدف‌ها را آسان کند، اما تجربه کشورها نشان می‌دهد، داشتن منابع طبیعی و درآمد آن، نه به طور مستقیم، بلکه از مسیرهای دیگری مانند تغییر فرهنگ کار، تغییر سیاست‌ها، تغییر نوع تولید، ایجاد وابستگی به بخش استخراج منابع،

بالا بردن نرخ ارز و افزایش واردات، در بلندمدت بر روی رشد اقتصادی اثر منفی می- گذارد (ویلسون^۱، ۲۰۱۹). این درآمدها با تقویت نقش و جایگاه دولت در اقتصاد، در کنار وجود نهادهایی با زیرساخت قانونی ضعیف نیز به بروز فساد و ایجاد فرصت‌های رانت جویی برای در اختیار گرفتن درآمد ناشی از منابع کمک میکند و میتواند پدیده‌هایی همچون فساد و بی عدالتی را افزایش دهد. بررسی‌های بسیاری در باره نقش حضور منابع طبیعی در اقتصاد کشورهای دارای این منابع در دسترس است که بیشتر با عنوان نفرین منابع شناخته می‌شود. هر یک از این بررسی‌ها، با رویکرد ویژه خود به اثرهای زیانبار ناشی از وارد شدن درآمدهای منابع طبیعی مانند نفت، به اقتصاد کشورها پرداخته‌اند. منابع طبیعی یکی از مهمترین منابع ثروت ملی کشورها به شمار می‌رود. در آغاز، این گونه برداشت می‌شد که درآمدهای منابع طبیعی برای یک کشور ثروت است و پیشرفت اقتصادی و کاهش فقر را در پی خواهد داشت و بر این پایه، منابع طبیعی می‌توانند عاملی مهم در سرعت بخشیدن به سرمایه‌گذاری و در پی آن، رشد اقتصادی باشند. روشن است که منطق می‌گوید منابع طبیعی باید توسعه اقتصادی ایجاد کند، زیرا امکانات تولید یک اقتصاد را گسترش می‌دهد. بر پایه تجربه نیز منابع طبیعی نقش پایه‌ای در توسعه اقتصادی کشورهای صنعتی و ثروتمند، مانند استرالیا، کانادا، کشورهای اسکاندیناوی و ایالات متحده آمریکا داشته‌اند (زعیم باشی، ۱۳۹۸). بسیاری از اقتصاددانان پیشرو توسعه مانند روستو و نورکس، بر این باور بودند که منابع طبیعی یکی از الزامات پایه‌ای توسعه است. دست کم، ثروت منابع طبیعی نباید مانع توسعه یا مانع بهبود عملکرد اقتصادی شود. با این حال، نقش منابع به عنوان موهبت در کشورهای در حال توسعه روشن نیست. شواهد بسیاری همبستگی منفی و روشن بین رشد اقتصادی و منابع در طی چهل سال گذشته را نشان می‌دهند. روشن است که وجود منابع طبیعی به خودی خود، نباید مانع توسعه اقتصادی

^۱ Wilson

شود. نمونه‌های روشنی در این زمینه وجود ندارد، اما، بیشتر دیده شده است این منابع موجب دگرگونی‌هایی در اقتصاد، فرهنگ، سیاست و گرایش‌هایی در رفتار شده است که اینها عملکرد اقتصادی را ضعیف کرده اند (یاری و همکاران، ۱۴۰۰).

این دگرگونی‌ها در نتیجه ساز و کارهای انتقال بر اقتصاد اثر می‌گذارد و موجب ایجاد رابطه منفی بین دارایی منابع طبیعی و رشد اقتصادی می‌شود. بر پایه بررسی‌های در دسترس به نظر می‌رسد پدیده دارایی منابع طبیعی، بیشتر در چارچوب‌هایی همانند بیماری هلندی، فساد اداری، رانت جویی، رابطه مبادله، بی ثباتی و سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی اثر می‌گذارد. بر پایه بررسی‌های در دسترس در این زمینه بر پایه سهم بالای منابع طبیعی در تولید ملی و به ویژه بودجه دولت‌های دارای این منابع، مفهوم دولت رانتي وارد ادبیات اقتصاد شده است. در ایران نشانه‌های کافی برای نامیدن عنوان دولت رانتي به روشنی دیده می‌شود. یکی از نشانه‌های آن، سهم متوسط بیش از ۳۱ درصدی درآمدهای منابع در بودجه دولت در ده‌ها سال است. سهم درآمدهای نفتی در کل درآمد دولت ایران از دهه ۱۳۳۱ افزایش چشمگیری یافت و در سال‌های ۱۳۳۴ تا ۱۳۳۳ درآمدهای نفتی ایران حدود ۴۲ درصد کل درآمدهای دولت را تشکیل می‌داد و از آن زمان همواره این سهم افزایش داشته است (استادزاد، ۱۳۹۸).

نتیجه گیری

کشورهایی که مورد هدف تحریم‌های اقتصادی قرار گرفته اند فاسدتر از کشورهایی هستند که طی همان زمان مشابه تحریم‌ها را تجربه نکرده‌اند. علاوه بر این، این تحقیق نشان می‌دهد که کشورهایی که تحت تحریم‌های اقتصادی گسترده قرار گرفته‌اند، فاسدتر از کشورهای تحت تحریم جزئی اقتصادی هستند. تحریم‌های اقتصادی اندازه سرانه اقتصاد سایه را حدود ۹ درصد افزایش می‌دهد. همچنین نتیجه مطالعه حاکی از این است که تاثیر تحریم‌های با پشتیبانی بالای

بین‌المللی، بیشتر است. تحریم‌ها همچنین فساد مربوط به جمع‌آوری مالیات، قراردادهای عمومی و تجارت را افزایش می‌دهد. در زیر به مصادیقی از افزایش فساد پس از تحریم‌های بین‌المللی پرداخته می‌شود:

- پرونده ۷ شرکت در زمینه واردات گوشت به تعزیرات حکومتی تهران و ۴ پرونده به استان‌های قم، اصفهان، گلستان و سمنان با مجموع ارزش تخلف انجام شده ۷۷۸ میلیون و ۲۳ هزار دلار برای رسیدگی و تعیین شعبه ارسال شده است.
- بر اساس آمار، به میزان ۳.۵ میلیارد دلار از منابع ارزی کشور که برای واردات اختصاص داده شده بود، کالایی وارد نشده و ۴ هزار و ۲۰۰ پرونده تخلف در این زمینه تشکیل شده است.
- برخی افراد ارز دولتی را برای واردات کالاهای اساسی دریافت کرده‌اند اما یا این اتفاق نیفتاده یا اگر وارداتی هم صورت گرفته، کالاها با قیمت مناسب به دست مصرف‌کنندگان نرسیده است.
- ۲۰ شرکت در مجموع ۳.۵ میلیارد یورو ارز دولتی دریافت کرده‌اند که سرنوشت حدود یک میلیارد یورو از این ۳.۵ میلیارد یورو مبهم باقی مانده است.
- افزایش ورودی پرونده‌های قاچاق از حدود ۳۱ هزار فقره در شش ماهه سال ۹۷ به حدود ۴۱ هزار پرونده در نیمه نخست ۱۳۹۸.
- همواره بروز مشکلات اقتصادی بر افزایش پرونده‌های قضایی تاثیر داشته است و این مسائل پرونده‌های دادگستری را در حوزه اقتصادی و جرایم مالی بیشتر

میکند. در کشور ما نرخ جرم در چند سال گذشته بیشتر از نرخ جهانی و گاهی بالای ۱۰ درصد بود.

- در حال حاضر جرایم اقتصادی رو به افزایش هستند و افزایش تعداد پرونده‌های مربوط به جرایم اقتصادی در پلیس آگاهی و مراجع قضایی موید این موضوع است. گسترش جرایم اقتصادی می‌تواند مسائل مختلف اجتماعی، سیاسی و غیره را تحت الشعاع قرار دهد، اگرچه تحریم‌های خارجی، تورم، بیکاری، اختلاس‌های مختلف و غیره می‌تواند نقش مؤثری در رشد و گسترش این موضوع داشته باشد.

- براساس مفاد این پرونده ۷ متهم آن در مجموع به قاچاق انواع ارز به ارزش بیش از ۹ هزار میلیارد تومان و اخلاف عمده در نظام اقتصادی کشور و پولشویی متهم هستند. (جلسه دادگاه رسیدگی به اتهامات متهمان پرونده موسوم به قاچاق عمده و کلان ارز-صادق صفری، نماینده دادستان مرکز خراسان رضوی- ۱۰ آذر ۱۳۹۸)

- در این پرونده متهمان همگی متهم به اخلاف در نظام ارزی به صورت عمده از طریق فروش ارز در بازار آزاد به میزان ۹ میلیون و ۶۰۰ هزار دلار به صورت غیرقانونی و کسب منفعت از این طریق به میزان ۹۶ میلیارد تومان طبق موضوع بند الف ماده یک قانون مجازات اخلافگران در نظام اقتصادی کشور هستند.

اصلاحات:

- نسل اول تاکید بر اصلاح محیط کلان اقتصادی، ثبات اقتصادی، کاهش نرخ تورم، افزایش رشد اقتصادی و تقویت رقابت پذیری
- نسل دوم تاکید بر بهبود روش ها و کیفیت اجرای سیاستها

اصلاحات ضد فساد:

- افزایش شفافیت
- حذف انحصارات و افزایش رقابت پذیری
- رعایت حقوق مالکیت بخش خصوصی و توسعه این بخش
- حکمرانی خوب (ارتقاء کیفیت قانونگذاری و اجرای کارآمد قوانین و مقررات)

پیشنهادهات

فساد و حکمرانی:

۱- ارزیابی ماهیت و شدت ضعف حکمرانی

- کیفیت نهاد تعیین بودجه، منابع و مصارف

- سلامت بخش مالی

- تمامیت بانک مرکزی

• شفافیت و بیطرفی در تنظیم بازار

• پیشینی پذیری

• حاکمیت قانون از جمله اجرای قراردادها

• کفایت چارچوب نهادی برای مبارزه با پولشویی و تامین مالی تروریسم

۲- ارزیابی آثار اقتصادی تشدید گسل بین حکمرانی و فساد

۳- بررسی مسائل محدودکننده توان اقتصادها برای انجام اصلاحات
اقتصادی

در حوزه بخش عمومی:

• عزم جدی مقامات بالا برای برخورد با فساد و تمایل برای شفافسازی
فعالیت آنها

• پذیرش رویکرد اقتصاد بازار

○ حذف قیمتگذاری

○ واقعی سازی قیمت

○ حذف محدودیتها و ممنوعیتهای تجاری

○ خصوصی سازی واقعی

- ساده‌سازی و افزایش شفافیت قوانین و مقررات
 - حذف قوانین و مقررات مخل و مزاحم کسب‌وکار
 - کاهش تفسیرپذیری قوانین
 - سلب اختیار از ادارات در گزینش مقررات
 - انجام اصلاحات در حوزه بازرسی از جمله؛ کاهش تعداد سازمانهای متولی نظارت، تعداد بازرسان و سازمانهای بازرسی، تعداد موضوعات بازرسی، پرهیز از کنترل‌های موازی و منطقی کردن اختیارات آنها
 - انجام اصلاحات در حوزه تدارکات عمومی از جمله؛ ساده و شفافسازی مقررات مربوط به مناقصات و مزایده‌های دولتی، نحوه تصمیمگیری، اطلاع‌رسانی و پایش عملکرد
 - ایجاد تغییرات سیاستی با هدف کاهش تقاضای فساد از جمله در حوزه مشوقهای مالیاتی و اعمال رویه‌های غیریکسان و تبعیض‌آمیز
 - کاهش تامین فساد از طریق ارتقای کارآمدی و افزایش سطح دستمزد کارکنان بخش عمومی
- در حوزه بنگاهی بخش خصوصی:
- اعمال حاکمیت شرکتی در بنگاه‌ها
 - ارتقاء شفافیت و سلامت در سطح بنگاه

- پاسخگو بودن تصمیم گیرندگان در سطح عالی در بنگاه‌ها در قبال اقدامات
- هماهنگی و همکاری بیشتر بنگاه‌ها در جهت پرهیز از رقابت‌های مخرب و توجه به منافع ملی و گروهی

منابع و مآخذ

- معتمدنیا، محمدتقی، ۱۴۰۰، پیشگیری وضعی در جرم پولشویی، پنجمین کنفرانس ملی حقوق، علوم اجتماعی و انسانی، روانشناسی و مشاوره، شیروان،
- آردم، سید محمد، ۱۴۰۰، سیاست‌های اتحادیه اروپا برای مبارزه با پولشویی: مطالعه موردی ایران، ششمین کنفرانس بین‌المللی علوم سیاسی، روابط بین‌الملل و تحول،
- شرفی مطلق، پریسا و درخشان، مرتضی و رهبری راد، جلیل، ۱۳۹۹، رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر افزایش پول‌شویی در نظام بانکی ایران،
- استادیان، ندا و معتقد، صابر، ۱۳۹۸، جرم پولشویی در ایران، دومین کنفرانس ملی و اولین کنفرانس بین‌المللی حقوق و علوم سیاسی، اردبیل،
- رئیسی، چنگیز، ۱۳۹۸، دلایل وجود پولشویی در اقتصاد ایران، پنجمین همایش ملی حقوق (تحولات مسئولیت‌های مدنی در نظام حقوقی ایران)، یزد،
- نظامی، افشین، ۱۳۹۵، پولشویی در اقتصاد ایران و راهکارهای مبارزه با آن، کنفرانس جامع علوم مدیریت و حسابداری، تهران،
- عبدالحی، اسماعیل و بارانی، صادق، ۱۳۹۴، تاثیر پولشویی بر اقتصاد مقاومتی و آینده اقتصادی ایران، دومین کنفرانس بین‌المللی آینده پژوهی، مدیریت و توسعه اقتصادی، مشهد،
- یاری، کریم و هاشمی دیزج، عبدالرحیم، ۱۴۰۰، بررسی تحریم‌های اقتصادی و تاثیر آن بر اقتصاد و فقر در ایران، اولین کنفرانس بین‌المللی آزمایشگاه مدیریت و رویکردهای نوآورانه در مدیریت و اقتصاد، تهران،

- استاذزاد، علی حسین، ۱۳۹۸، تاثیر منفی انواع تحریم بر رشد اقتصادی ایران (راهکار مقابله با حدس استراتژی آمریکا در تحریم)، کنفرانس بین المللی اقتصاد جهانی و تحریم‌ها، تهران،
- فلاحي، محمدعلي و آيتي، نيره السادات، ۱۳۹۸، بررسی تاثیر تحریم‌های اقتصادی بر صادرات و واردات ایران، کنفرانس بین المللی اقتصاد جهانی و تحریم‌ها، تهران،
- زعيم باشي ختمي، حکيمه، ۱۳۹۸، تاثیر تحریم‌ها در نظم جديد اقتصاد سياسي بين الملل بر جمهوری اسلامی ایران، کنفرانس بین المللی اقتصاد جهانی و تحریم‌ها
- Bhogal, T., & Trivedi, A. (۲۰۱۹). Money Laundering and Sanctions. In International Trade Finance (pp. ۳۱۳-۳۲۲). Palgrave Macmillan, Cham.
- Ekwueme, E. (۲۰۲۱). Dampening corruption and money laundering: emissions from soft laws. Journal of Money Laundering Control.
- Wilson, M. (۲۰۱۹). Anti-money laundering and sanctions compliance. In Art Law and the Business of Art. Edward Elgar Publishing.